

A fiatalok munkanélkülisége alakulása a prekariátus fogalmának tükrében

Szabó Fanni – Rőfi Mónika

Debreceni Egyetem Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar,
Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet, Debrecen
szabo.fanni@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A fiatalok munkanélkülisége világszerte, így hazánkban is égető problémát jelent. Ennek csökkentése, enyhítése központi feladatként jelenik meg. A mai munkaerőpiacra jellemző a bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság; emellett a flexibilitás felértékelődése, a projektmunkák megjelenése is, amelyek az eddig megszokottól eltérő hozzáállást kívánják meg a munkavállalók részéről. Ezt a jelenséget foglalja magába a prekariátus fogalma. A Derecske járás területén élő fiatalok munkaerő-piaci helyzetéről, jövőbeni kilátásairól és lehetőségeikről kaphatunk képet a cikkben.

Kulcsszavak: foglalkoztatás, munkanélküliség, fiatalok, prekariátus, munkaerő-piaci lehetőségek

SUMMARY

Youth unemployment is a hot potato issue worldwide, including Hungary and its reduction is a major focal point in every country. Today's labour market is characterized by uncertainties and unpredictability while flexibility, project-related employment are emphasized, which pose different expectations on employees than before. This phenomenon is included in the concept of precariat. In the present study the labour market status, future potentials and options of youths in the Derecske district of Hungary are described.

Keywords: employment, unemployment, youth, precariat, opportunities of labour market

BEVEZETÉS

Napjainkban a prekariátus fogalma nagy érdeklődést vált ki a kutatók körében és igen gazdag nemzetközi irodalommal rendelkezik. A fogalom pedig nem annyira új keletű. A társadalomban és a gazdaságban bekövetkezett jelentős változások következtében átalakult a munkaerő-piaci helyzet. Az állandó bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság megjelenése újfajta hozzáállást kíván meg a munkavállalóktól.

A munkanélküliség a fiatal munkavállalókat nagyobb arányban sújtja, a munkaerő-piaci változások pedig a fiatalok részéről is új hozzáállást igényelnek. A flexibilitás felértékelődése, a projektmunkák megjelenése más attitűdök meglétét kívánják meg.

Az írás második részében fiatalok körében végzett kutatás alapján kerül bemutatásra, hogy a fiatalok hogyan ítélik meg a mai munkaerő-piaci helyzetet a Derecske járáson belül, illetve hogyan képesek alkalmazkodni az új típusú elvárásokkal szemben.

ELMÉLETI HÁTTÉR – A PREKARIÁTUS FOGALMA

A prekariátus szó egy újonnan keletkezett kifejezés, mely két részből tevődik össze: az egyik része a bizonytalanságra utaló, latin eredetű szó, a 'precarious'; illetve a proletariátus szó házasításából született meg (Beszélgetés Ferge Zsuzsával, 2012). A fogalom a jóléti társadalmakhoz szorosan kapcsolódik.

Az 1980-as évektől kezdődően a francia szakirodalomban már megjelenik a kifejezés. A '70-es évektől kezdődően a kialakuló új szegénység, a neoliberalizmus előretörése figyelhető meg, a globalizáció, amely kapcsán a tőke- és munkaerő-áramlás felszabadult, a

globális gazdaság szerkezetében is változások történtek. Ezek a tényezők magukkal hozták a társadalmi változásokat is: az újonnan kialakult helyzet egy új terminus megjelenését eredményezte, melyet a szakirodalom új prekariátusnak nevez (Kelemen és Rakovics, 2013). Castel (1998) megfogalmazása szerint a prekariátus egy Nyugat-Európában megjelenő, léthelyzetében, tehát alapjaiban veszélyeztetett heterogén csoport jellemzését írja le.

A szakirodalomban a kifejezésnek három formája létezik: a prekariátus (létbizonytalanok jelentéssel, mely az emberek adott csoportjának az összességére értendő), a prekaritás (létbizonytalanság, mely az okokat, a létbizonytalanságot mutatja), és a prekár kifejezés (létbizonytalan melléknévként, amelyet a helyzetek, illetve a viszonyok jelzőjeként használhatunk) (Szépe, 2012).

Guy Standing szerint, akinek a nevéhez fűződik a fogalom, a prekariátus eredetileg egy csoportot jelentett, mely igen széles körben öleli fel az egyéneket. Ide sorolja a bértől megfosztottakat – alacsony bér, rövidtávú és átmeneti munkavégzés, határozatlan munkaidő szerződés hiánya jellemzi őket –, akik nem rendelkeznek anyagi biztonsággal, racionális jövőképpel. Azokat a személyeket, akik jellemzően nem egy adott szakmában, hivatásban dolgoznak folyamatosan, hanem minden munka más-más jellegű, mindig attól függően, hogy éppen az adott időben milyen tevékenységre van igénye az alkalmi munkáltatónak. A gazdasági élet gyors változásával a munkaerő-piaci követelmények is hasonló ütemben változnak, így ez a kialakult helyzet egyaránt érinti a gazdaságban részt vevő összes szereplőt (Standing, 2012). Ezen történések hatására erősödik a munkaerő-piaci verseny, csökkennek a munkabérek. A legrosszabb helyzetben lévők esetében a teljes kiszorulás is bekövetkezhet a munkaerőpiacról.

Megfigyelhető a szakszervezetek intézményesített pozícióinak a visszaszorulása is.

„A munkanélküliség strukturális ereje, amely már nem korlátozódik az alacsonyabb képzettségi szintekre, rontotta a kollektív alkupozíciókat.” (Candeias, 2012). Csorbítások következtek be a munkaviszony szabványosítása és intézményi kereteinek a meghatározása területén. A rugalmas szabályok kihatottak mindenkire, akik bérből, fizetésből éltek, negatív előjellel: rosszabb helyzetbe kerültek.

A szolidaritás eszméje is meggyengül, ugyanis harc alakul ki a meglévő munkahelyekért a munkavállalók között – legyenek ők akár munkahellyel rendelkezők vagy munkanélküliek (Candeias, 2012). Növekszik a létbizonytalanság, az elkeseredett állapot.

A prekariátus kifejezésről eddig, mint csoportról beszéltünk, ám meg kell említeni, hogy létezik másik két értelmezése is, amelyekben a prekariátus egy leíró kategóriaként jelenik meg. Ez esetben azokról beszélünk, „akiknek munkaviszonya, másrészt, akiknek általában vett léthelyzete prekár/bizonytalan.” (Szépe, 2012).

LaVakque-Manty (2012) viszonyról beszél, mely szerint a prekariátus nem más, mint egy körülmény, amelyben jellemzőek a bizonytalanabb vagy rövid távú munkák, és amelyek esetében nem beszélhetünk már juttatásokról; az elbocsátások és leépítések ellen felépített erős védőháló gyengül; a munkanélküli-segély csökken, illetve a juttatásban részesülők körét szigorúbb feltételekkel határozzák meg. Ezek alapján olyan emberek sorol együvé, akik egyéb szociokulturális tulajdonságaikat nézve jelentősen különböznek egymástól.

Másik fontos eleme a mozgalmak létrejötte, az „EuroMayDay” mozgalmak, amelyek a kétezres évek elején indultak el. „Politikai szervezatként tudatosan használja a terminust a mozgalom (valós vagy képzelt) tagjainak és léthelyzeteinek leírására (...), mellyel aktív akadémiai, közéleti, politikai párbeszédet teremtett a fogalom körül.” (Szépe, 2012).

A prekariátus mint osztály, igen eltérő véleményeket szül a kutatók körében. Bourdieu tőkeelmélet-munkássága alapján nem lehet a prekariátus a klaszszikus értelemben vett statisztikai kategória.

A prekaritás jellemzője az instabilitás, mely meghatározza a csoporthoz való tartozást, vagyis a társadalmi tér osztálykijelölő feltétele. „Ez az instabilitás elsősorban egy tőkekonverziós válság eredménye, amelyben aránytalanul nehézé válik a kulturális tőke gazdasági tőkére váltása.” (Kelemen-Rakovics, 2013).

A prekaritatus osztály „több milliós, rugalmas és bizonytalan munkaviszonyú tömege.” (Standing, 2012). Ez az osztály még jelenleg is alakulóban van („class-in-the-making” elnevezéssel illeti Standing), ugyanis az új gazdasági helyzet minden munkavállalót kötelez/kényszerít a rugalmasságra és bizonytalan helyzetre. Emellett Standing nem beszél még önmagáért való osztályról („class-for-itself”), hiszen az osztályba tartozó személyek nem fogalmazták meg, milyen társadalomban kívánnának élni (Standing, 2012:29).

A megfogalmazott létbizonytalanság összetett, hiszen az élet több területéről származó létbizonytalanságok rendszerét foglalja magában. „A világ sosem volt biztonságos hely, az mégis új jelenség, hogy az emberek társadalmilag tömeges méretekben veszítsenek el

már megszerzett egyéni és kollektív biztonságokat.” (Beszélgetés Ferge Zsuzsával, 2012:119).

A PREKARIÁTUS MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a rendszerváltás után az egyenlőtlenségek növekedésnek indultak, a munkanélküliség általános problémává nőtte ki magát. „A jogszabályok 1989-ig még megakadályozták a rohamos romlást, de elég volt a magántulajdon törvényessé tétele, hogy a szellem végleg kiszabaduljon a palackból.” (Beszélgetés Ferge Zsuzsával, 2012). A létbiztonságok, mint a lakhatás, az iskoláztatás, az egészségügyi ellátás is megrendőben vannak. Az 1990-es évek után a foglalkoztatás bizonytalansága okozott hatalmas problémát, melyek napjainkban is fennállnak még. Ezek alapján jogosan vetődik fel, hogy Magyarország esetében is beszélhetünk prekariátusról (Beszélgetés Ferge Zsuzsával, 2012).

Ferge Zsuzsa (2012) szerint a prekariátus csoportba tartozók körülbelüli száma elérheti az egymillió főt. Ide sorolja a munkanélkülieket – bár ezen belül a tartós munkanélkülieket nem mindenki tekinti ide tartozónak, hanem a prekariátus alatt elhelyezkedőnek tekintik őket –, a közfoglalkoztatottakat, a kényszervállalkozókat, a fekete/szürke gazdaságban dolgozókat, valamint az „atipikusnak” nevezett foglalkoztatottak egy részét. A valóságban azonban mindenki ide sorolható, aki alkalmazásban áll és érvényes rá a munka törvénykönyve.

A kifejezés használhatóságához hazai és kelet-európai értelmezésben Szépe (2012) szerint elengedhetetlen, hogy a prekariátus fogalma elszakadjon és túllépjen a kötött történelmi koron, melyben megszületett (vagyis a második világháború utáni, nyugat-európai államokban létrejött jóléti konszenzuson).

A FIATALOK HELYZETE

Az európai prekariátus nagy részét a fiatalok teszik ki – iskolai végzettségtől függetlenül –, vagyis a prekaritást előidéző változások aránytalanul nagyobb mértékben sújtják a fiatal korosztályt. Míg korábban a munkaerőpiac hosszabb távú elhelyezkedési pályát volt képes vázolni a munkavállalóknak, addig a mai világban gyorsan változnak a kialakult helyzetek és az egyik legkiszolgáltatottabb helyzetben a pályakezdő fiatalok vannak (sokszor a legutoljára felvett munkatársat bocsájtják el) (LaVakque-Manty, 2012). Így ebben a fogalmi rendszerbe helyet kaphatnak a fiatalok munkavállalásával kapcsolatos változásai, nehézségei is.

A magas fiatalkori munkanélküliség nem csak házánkat sújtja, mindenhol égető problémát jelent világszerte. Az ENSZ 2010-es becslése 1,2 milliárd 15–24 év közötti fiataalt ír le a világon, akik a teljes munkaképes korú lakosság 25%-át jelentik (Szepesi, 2013).

Magyarországon a fiatalok foglalkoztatási visszaesésének vagyunk szemtanúi. Ennek oka részben a gazdasági világválság, amely még jobban mélyítette az amúgy is meglévő problémát, illetve, hogy a 2000-es években jelentősen megnőtt az oktatásban részt vevő fiatalok számaránya is.

A fiatalok munkaerő-piaci esélyeit nagyban meghatározza az iskolai végzettségük. 2011-es adatok szerint az alacsony iskolai végzettségűek 5%-át, a közép-

fokú végzettségük 29,1%-át, míg a diplomások 57,5%-át foglalkoztatták a munkaerő-piacon.

A legnagyobb fiatalokat foglalkoztató iparágak hazánkban a feldolgozóipar, a kereskedelem és a turisztikai-vendéglátóipari szektor. Az elmúlt években a nagyobb foglalkoztatók nem mutattak változást. A válság miatt az építőiparban nagy visszaesések figyelhetők meg, míg a fiatalok foglalkoztatása a turisztikában és a kereskedelemben nem sokat változott (Szepesi, 2013).

A 15 és 24 év közötti fiatalok munkanélküliségi ráta az évezred első éveiben nem volt kiemelkedően magas, az Európai Unió átlaga alatt volt, ám 2005 óta napjainkig rohamos emelkedést mutat, mely már tendenciaszerű. Az okok között a foglalkoztatás nagymértékű visszaesése áll, mind kevesebben tudnak elhelyezkedni a munkapiacra (Szepesi, 2013). Beavatkozás szükséges, a problémát kezelni kell, hiszen a fiatalok a jövő dolgozói.

A FIATALOK HELYZETE A DERECSKEI JÁRÁSBAN¹

A Derecske járásban is tapasztalható a magas munkanélküliség és a bizonytalanság a munkaerő-piacon.

A kérdőívben választ kerestünk arra, hogy milyen a munkaerő-piaci helyzet és annak alakulása a kérdés időpontjában a járáson belül. A fiatalok 29%-a dolgozott

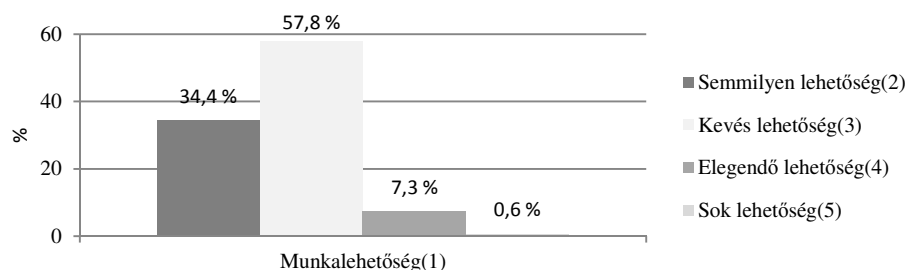
– valamilyen formában (közfoglalkoztatásban (6,1%), bértámogatásban (0,8%), alkalmazottként (17,6%), saját vállalkozásban (3,9%), vagy östermelőként (0,6%). A munkanélküliek aránya – regisztrált és nem regisztrált együttvéve – a válaszadók 21,4%-a volt. Ez az arány magasnak mondható, de az országos átlag körüli érték (Net1).

A vizsgálat során a munkaerő-piacon történő elhelyezkedés időbeni lehetőségeire is irányultak kérdések. A válaszokból az derül ki, hogy a fiatalok nagyon kevés munkalehetőséget látnak maguk körül, elkésztettek a fiatalok jövőre vonatkozó meglátásai. Több mint harmaduk vélekedik úgy, hogy bejelentve a településén az elhelyezkedés 2 évet vagy több időt venne igénybe (esetleg soha), és csupán 11% gondolja úgy, hogy 1 hónapon belül találna munkát. A mobilitás megoldásként merül fel, mint lehetőség, hiszen a megye más településén, illetve külföldön való elhelyezkedés idejét jóval kevesebbnek ítélik meg, mint a helyi lehetőségeket.

A feketemunka ezen a területen is virágzik, a megkérdezettek 64%-a szerint nem bejelentve 1 hónapon belül találna munkát, ha szeretne ilyen formában elhelyezkedni.

A munkahelykínálat szubjektív megítélés szerint is elkésztető képet mutat (1. ábra), semmilyen lehetőséget nem látnak a környezetben a megkérdezettek 34,4%-a, míg kevés lehetőséget közel 58% említett. A lehetőségek hiánya igen erősen mutatkozik.

1. ábra: Munkalehetőségek alakulása Derecske járás környezetében

Forrás: saját szerkesztés

Figure 1: Opportunities of labour market around Derecske

Opportunities of labour market(1), Lack of opportunities(2), Few opportunities(3), Enough opportunities(4), Lot of opportunities(5), Source: own construction

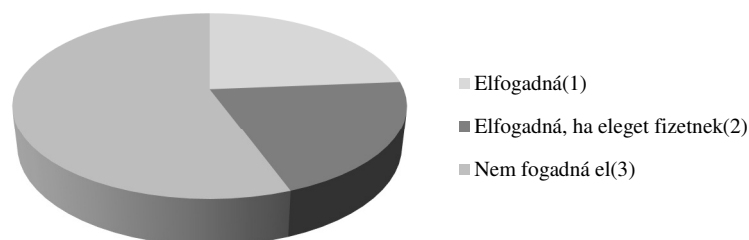
A bizonytalan munkaerő-piaci, illetve a kevés munka miatti kiszolgáltatott helyzetben érdemes megvizsgálni, hogy a mai fiatalok milyen munkakörülményeket és feltételeket hajlandóak elvállalni annak érdekében, hogy megtarthassák a munkájukat. A feketemunka, valamint a nem teljesen bejelentett munkabér nem ismeretlen a kistérségben sem. A nem bejelentett munkával járó plusz munkabért 53,8%-uk elvállalná, 24%-uk abban az esetben, ha eleget fizetnek érte és a kérdezettek mindössze 22,3%-a mondta azt, hogy csakis bejelentett munkahelyen szeretne dolgozni. A feketemunkát a fiatalok 23,7%-a elvállalná; 20,7%-a akkor, ha ez a fizetésben is megjelenik (2. ábra). Ebből az kö-

vetkezhethet, hogy az itt élő fiatalok körében szinte minden második vállalna illegális foglalkoztatást, nem elítélendő ez a fajta munkaforma, mely tükrözi a térségben uralkodó kilátástalanságot is.

Azon munkahelyek esetében, ahol a munkavállalók nem vehetnék ki a szabadságukat, vagy nem mehetnének táppénzre, esetleg a túlórákat nem fizetnék ki, arányaiban nem térnek el nagymértékben egymástól a válaszok: 10–12% elfogadná; 15–20% pedig elfogadná, ha jól megfizetik érte, de a kérdezettek több mint kétharmada kétséget kizáróan elutasítja ezeket a munkafeltételeket.

¹ „Rural Youthjobs” Facilitating the Integrtrion of Rural Youth on the Labour Market of Bihar – Hajdú-Bihar Euro-Region HURO/1001/081/2.3.2 projekt keretében folyt vizsgálat adatai alapján. A Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke és a Nagyvárad Egyetem összefogásával megvalósult kvantitatív kutatás a Derecske-Létavértesi kistérségben folyt 2012 tavaszán előre kiválasztott 5 településén (Derecske, Hosszúpályi, Sáránd, Konyár és Tépe).

2. ábra: A feketemunka, mint munkaforma elfogadása a Derecske járás fiataljai körében

Forrás: saját szerkesztés

Figure 1: The acceptedness of undeclared work as type of employment among the youth in Derecske-region

Would accept it(1), Would find it acceptable if (it) paid well(2), Would not find it unacceptable(3), Source: own construction

A veszélyes vagy egészségre ártalmas munkakörök betöltése esetében a válaszadók 14%-a elfogadná, a megkérdezettek 27%-a pedig elfogadná, ha a fizetés is magasabb lenne. A közmunka esetében a kommunális munkák végzésével szemben nem elutasítóak a kérdezettek, 30% végezne ilyen jellegű munkát, 22% akkor, ha megfizetik, ám kevesebb, mint fele azonban nemet mondana a munkára.

A munkaidő tekintetében az átlagos napi 8 órai munkavégzéstől eltérő munkarendben is dolgoznának a megkérdezettek. A részmunkaidőt 42,3% elfogadná, 22,7%-a abban az esetben, ha az ott szerzett fizetés elegendő lenne a megélhetésre. A 12 órás munkaidőt a fiatalok 60%-a elfogadná, 25,7% pedig szintén elvállalná a munkát ilyen feltételek mellett, ha eleget fizetnek érte. A több műszakos munkarend is elfogadott, a kérdezettek 80%-a elfogadná azt.

Ezekből az adatokból is látszik, hogy a fiataloknak a megszokott 8 órás munkatípus mellett nyitottnak kell lenniük az ettől eltérő munkafeltételekre is, ha érvényesülni kívánnak a munkaerő-piacon.

A vizsgálat során készségekre és képességekre, ezek meglétére és szükségességére is irányultak kérdések. Érdekes, hogy az idegen nyelv ismerete kapta a

legkevésbé fontos helyet, ezután az új technikai vívmányok ismerete következett, míg a legfontosabbnak az emberekkel való bánásmódot, a problémamegoldó készséget és a kommunikációs készségeket tartják a fiatalok.

ÖSSZEGRÉS

A gazdaságban bekövetkezett változások hatást gyakorolnak a társadalomra is, mely alapján új jelenségek tűnnek fel a kutatók előtt. A napjainkban a munkaerő-piacot uraló bizonytalanság, ezen belül is a létbizonytalanság és a kiszámíthatatlanság létrehozott egy új csoportot, melyet prekariátusnak nevez a szakirodalom. A fiatalok nagymértékben kerülnek bele ebbe a csoportba, jobban ki vannak téve a munkaerőpiacon bekövetkezett változásoknak.

A válság hatására még jobban elmélyültek az amúgy is fennálló problémák világszerte, így hazánkban is. A Derecske járásban végzett vizsgálat is azt mutatja, hogy a térség fiataljai is érzékelik a változást, tapasztalják a nehézségeket, melyeket ez az új munkaerőpiaci helyzet teremt, és amelyekhez alkalmazkodniuk kell.

IRODALOM

- Candeias, M. (2012): Az osztály megszüntetése és újrateremtése. A „lehetetlen” prekariátus a töredezettség és a mozgalom között. Fordulat. 19: 77–99.
- Castel, R. (1998): A szociális kérdés alakváltozásai. Max Weber Alapítvány–Wesley Zsuzsanna Alapítvány–Kávé Kiadó.
- Kelemen Zs.–Rakovics M. (2013): Kérdések a prekariátusról, mint új osztályról és kategóriáról, Pierre Bourdieu társadalomelméletének tükrében. [Kötetlen – Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium tanulmánykötete.] Budapest. 13–22.
- LaVakue-Manty, M. (2012): Hogy bukkanhatunk elméleti fogalmakra a való világban? A prekariátus esete. Fordulat. 19: 53–74.
- Netl: www.ksh.hu
- Prekariátus és Magyarország. Beszélgetés Ferge Zsuzsával. (2012): Fordulat. 19: 117–126.
- Standing, G. (2012): Prekariátus. Lakosokból állampolgárok? Fordulat. 19: 29–51.
- Szépe A. (2012): Prekariátus. Miért pont most és miért pont itt? Fordulat. 19: 11–29.
- Szepesi B. (2013): Az ifjúsági munkanélküliség csökkentését célzó NSRK-fejlesztések társadalmi-gazdasági háttérének feltárása. Hétfa kutatóintézet. Budapest.